

ACC. N:R M. 10734:1-21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Skåne*

Upptecknat av: *Ivante Ståhle*

Härad: *N. Asbo*, *Fösta*

Adress: *Bjärstorp*, *Perstorp*

Socken: *Perstorp m. fl.*, *N. Rönne*
s. 1-17. *s. 18-21.*

Berättat av: *uppt. med fl.*

Uppteckningsår: *1948*

Född år _____ i _____

f. 1891.

Jordbrukets binärningar.

s. 1-21.

LUF. 61.

Jordbrukets binärningar. (h. d. F. 61.)
— Översikt. —

Vid de större och medelstora jordbruken förekommo efter den säkerligen lukrativa Hembrenningen ej så mycket binärningar ty utöver jordbrukets alla möjligheter i form av såd., potatis, balm, hö och lin, samt avelsdjur, slaktbostap, fläsk, hudar, tagel, nöthår, ull, nöthorn, samt smör, ost och ägg, gäss, ankor, höns, fjäder och dun, jätte från det samtliga skogsbruket utvunna i form av ved, timmer, träsnideri och gagnsvirke, var ej mycket som kan räknas som binärning. Visserligen förekommer Humleodling tills ända in på 1900-talet, så någon enstaka gård, s. v. i Hälsöden, Öden, Ljunga, sken, möjligen i större skala, längre tillbaka. Malttillverkning lär också ha varit allmän vid de större jordbruken, enligt gamlas utsago.

Biskötsel var ju ganska allmän förr, så något ^{att} utövar familjens behov av honung och det kunde saluföras. Vid varje bondgård såg man oftast en rad biskopor utmed södersidan av någon länga, plank eller gårdsgård. Där söderol och skyddslä gjorde boplatsen lämplig åt bina. Vidare utlämnades ofta till torpare, husare o.d. något eller några bisambällen, där lämpligt s.k. bi-drag var tillfinnandes. Detta kallades att ha "hälftenbi," alltså ett sorts sambruk. På höstarna när kupperna var mättade med honung, före togs beskattningen, som kallades "slajta bien" - varvid honungen delades efter tidigare uppgjorda bestämmelser. För lämnades också ut i något liknande sambruk, varvid lamm och ull delades mellan ägaren och den som vördat djuren. En annan mycket ofta förekommande form av hälftenbruk, var det på orten brukliga:

Svedjandet, som bestod i att oländiga backar-
antingen avbrändes sin vegetation och där-
efter upphackades, eller så att marken flåhäckades
torvorna brändes och det sedan hackades ner
potatis; efter potatisens upptagning siddes
det råg på hösten och då denna nästa år-
skördats, lämnades svedjelandet åt sitt eget
öde som betesmark. Sambruket bestod här-
vid i att bonden lämnade ut sin jord, bestod
potatis och utsåde, lämnade ut dragare vid
skörden och oftast halv arbetskraft vid den-
samma. Torparen - eller någon annan - utförde
svedjandet, hackandet, sidd och sättning, samt
bidrog med halv arbetskraft - minst - vid
skörd och hemkörvel. Den erhållna potatisen,
resp. rågskörden i strå och korn delades
jämt. Sista inom socknen kända sambruk av detta
slag, var svedjandet av den s.k. "Långholmen" i Björns-
torps by. Perstorp sk. Torparen var Emanuel Andreasson.

Långt tillbaka i tiden lär ha förekommit 4
Myr-malmsupptagning och smältning av den-
samma, kanske t. o. m. ytterligare förädling i orten,
varom de än i dag bafintliga slagghögarna
och den framgrävda lilla masugnen vid
Ängstugan, Ebbarps by, Perstorps sk. vittna
om. Platsen ligger intill en myrmark, nu delvis
indämd till fiskdammar. Senare förekom
Kolning och Pottaskeframställning allmänt
i skogstrakterna här, först och främst till det
gamla glasbruket vid Henrikstorp, men efter
dettas brand ^{år 1762} fortgick nog kolandet och aske-
vällandet ännu någon tid till andra av nämare,
ty jag minns från 1890-talet ett par av de
sista utövarna, nämligen den s.k. "Kola-Vende-
en" samt den s.k. "Snarpen" med sonen
Olander som också deltogit vid kolning, båda
boende i Färingtofta sk.

De egentliga binäringsarna tillkommo blanda⁵
småbrukare, torpare och husare, frams-
tvingade ur nödvändigheten för anskaffande
av föda och övrigt uppehälle åt sig och sin
oftast antalsrika familj. Förutom ovan näm-
da hälftenbruk, kolning och askebränning,
kan nämna s: Svärs^{klän}ärning som för var ganska
allmän. Den bestod i att medelst en specialgjord
skjuffelspade, driven och styrd av händerna
och ena benet, skära upp lagom tjocka torv-
på vild grässvall till täckning av s. k. torv-
tak, samt även för att bortskaffa övre be-
värta lagret på myrmark som dikats för
nyodling. Det brukades, enligt någons utsago,
också att myr-torvorna brändes och askan
användes som gödning på myr-odlingen.
De sista utövarna av detta yrke som äro kända
voro "Bills Skärare"[†] och "Gavle-Johannes" - den
senare under min minnes tid bodade i Pers-torps-
[†]bygd. En Odeljunga skär.

Bomskärare var också ett numera föga b
känt yrke som bestod i att tillverka sadel-
bomar, bogträn, bårak o.d. Detta var special-
arbetare, ej alls att hänföra till sadelmakare.
Något av läger-plats var tämligen föi des-
sa yrkesutövare. I Riseberga skn. bodde den
siste här kände bomskäraren, (Anders? / Polsson)
varom den Polssonska fönken till beklädad av
fattiga läsbarn vid konfirmationen därstädes
ännu vittnar. Enligt uttogo här han själv fött
luna kläder och gå till konfirmationen klädd i
träskor i sin ungdom.

Detta yrke, jämte de två följande, voro strängt
yrkesbetonade, d.v.s. utövarna ägnade sig, om inte
helt, så i varje fall huvudsakligast åt detta arbete.
Böckare (danska "böcker"-loggkärtsmakare) och
Stachuggare. Någon böckare i orten känner
jag ej namn på, och ingen av de äldre heller.

men namnet fortlever i barnbarnbarns allmo.
genamn: "Böckra-augustens pang", m.fl.

Betr. "stauhuggare" har jag tidigare insänt ut-
förligare uppteckning ang. detta yrke.

De följande binäringarna ha utövats av många
småbrukare, torpare e.d. vars jordinnehav har
 varit för obetydligt att kunna ge helt uppe-
 hålle åt innehavaren.

Brunngrävare finnas ju än i dag och bestå
 oftast av två-tre kraftkarlar i ett lag, yrkes-
 vanda personer, som på beting påtaga sig
 dylika riskabla arbeten. till detta hör i viss mån
 Slagrutemän. En brunngrävare kan ju visser-
 ligen ibland vara slagruteman, dock ej alltid, utan
 denna lilla bisyssla utövas ofta av andra per-
 soner. Bland de sista bekanta brunngrävarna
 här i trakterna får nämnas de s.k. "Spinga-
 pangarna": Spinga-Striden, Spinga Ölfen.

Stenarbetare i form av "stajnläggare", "stajnbörare", "bro- o källarböggare", "järestäppare", samt jordarbetare i form av "olare", "grötare" m. fl. kunde visserligen ha viss gemenskap med brunngrävare, t. o. m. bestå av sådana i brist på brunngrävning, men det fanns andra som också utförde dessa arbeten. J. ex. i Perstorp sk. de nämnda avlidna stentäggare Stjernkvist, stensprängare Johan Svata, brobyggare Per Herder, samt Sven Davids son och "Pöl. täckares-Asp", som odlade, dikade och uppförde stenstängsel bl. a. Alla dessa hade på sin tid ett hus, en jordbit, en ko och gris samt höns och gick hos binderi på andra arbeten också, i brist på betingsarbete.

Kanalarbetare, s. k. "angrötare" och de kring Perstorp ofta uppträdande "dämmestäggare" = fördämningsarbetare voro dock ofta ett skri

för sig, i släkttycke med rallare, gäng av 9
starka, djärva karlar som reste vida ikring
och påtog sig eller deltog i större ^{arbets-}företag.
Skogsarbeten. Förutom den nämnda stamhugg-

ningen gav skogen arbete åt en mängd olika,
både kunniga män och barn. Vi kan t. ex. nämna

Timmerhuggare, som högg och bitade virke till
timmer och plank, samt täkt till takteckning.

Vedhuggare, vanliga "fajna brännsläggare"
samt sådana som gallrade och rensade skog, högg
slanor, ris och buskar, och sådana som gallra-
de ut till vissa ändamål: träskoal, gagnarvir-
ke till olika ändamål.

Käpphuggare, som högg "fäcker rafta" att an-
vändas vid täckning av kalvtak, samt i större
skala: käppar till bandning av fat och tunnor.
Den siste i trakterna boende käpphuggaren
var ~~Helsingen~~ Bengt Larsson, mer känd under
göingen

namnet "Fjällan-Bäjtän". Han högg i vagns-
last vis på export till Danmark, och i de sista
åren till Linnhamns Cementfabrik. de cementen
sålades i fat på 100 kg.

Barkskalare, som anskaffade ekbark till
garverierna. Bland dessa märktes: fjällare och
"grövskalare" som bestod av vuxna män, samt
"bästare" och "fnasare" som oftast voro kvin-
nor och halstorea pojkar. Självt har jag vid
Hörs ålder varit både fnasare och bästare en
barksåsong år 1907. Var lovad kr. 0.75 pr. dag
och fick "fö" me säl", men erhöll 0.90 pr. dag
på grund av nit i arbetet. Arbetstid 6 — 19
med 1 timmas middagsrast, 1/2 tim. frukost och
1/2 tim. kafferast, alltså 11 timmars arbetsdag.
Senare plöckade jag ut ämnena ur ekgrenarna till
naturligt vridna s.k. "lajkuaggan" handtag för
högerhanden, åt en lieskaftsmakare. fick 5 öre
pr. styck godkänd sådan. Förtjänst 1.75 — 2.00 pr. dag.

Korgmakare, som högg källpar och felningar 11/ till potatis korgar av en, bland de mera kända i socknen var J. Svata, samt "den tose de kista-
magaren", numera död på hospitalet. Ännu lever
korgmakar Berg Kvastimmarjörare och
Kvastmakare ("kaustamagare" som också
oftast var "vedjeuriare", alltså skär "fällingar"
till vidjor för olika ändamål, dock mest till
band åt halmtaksböckande. Erik Andreassons
far, sålde Emanuel Andreasson i Björstorp
vred många tusen vidjor på gamla dagar. fick
75 öre pr. 100 st. vilket dock var betydligt
mer än min mor mor berättade om att hon
fick, då hon under nödår tillverkade sidor,
örens 1868-1870. Priset var då 17 öre på "stor-
hundred" = 120 st.

Visp^{er}makare, "vesspa skalare", oftast kvinnor.
Nästmakare, förekom i äldre tider. De

avverkade och beredde lindbast, som de an-
vände till bastrep, grimmor, väskor m. m.
Bärplockning har i alla tider varit en
god bisyssla för den fattige och många
husmor har, med barnens hjälp, råttat till
hjemmets hushållsekonomi härmed. Främst
har ju lingonen bidragit här till, men även
blåbär, hallon och björnbär ha varit värde-
fulla. Förutom vad de betytt för egna hushåll
i form av sylt och saft m. m. Trots lagarna
har det bland allmogen ansetts skamligt att
plocka skogsbär på andras s.k. ägor, och
på godsen, ex. vis Barsebäcks utgård: Karup
i Färingtofta sk. fick ingen plocka lingon
förän skogsvaktaren bestämt dagen. Men då
gick alla man ur huse för att plocka bär.
Mötlidsordningen bröts och lingon fanns överallt
till fork. Först skulle ett visst kvantum s.k.
hertskapsbär plockas och levereras.

Bärplockningen skapade en mycket lukrativ bär-
syssla för den som ej älskade direkt kropps-
arbete, men hade möjlighet skaffa sig en häst
och vagn, nämligen Bäruppköparen, så länge
inte konkurrensen var för stor, n. b. Bland de
älska jag minns var den st. "Fula-Augusten".
samt de s. k. "Steksisarna" i Ringhult och
"Bössarna", ävenledes i Ringhult. Färingtofta
ska. De båda sistnämnda släkterna köpte också
upp vispar, kvastar och korgar, samt sedermera
smörgåsar. Allt försålles på slottbygden. Nu-
mera gå bären pr. bil till städerna i regel.
Ägare till hästskjuts brukade för köra ut till
Kullen för inköp av hela lass färsk sill, som
i regel var påfångad i förväg. En del körde
kring och utminuterade bemsältd sill, bland
de älska i Persstorps ska. minns jag "Silla-Olof"
och en som kallades "husets faders son".

Taktäckare. Därmed menas täckare av 14/2
halmtak. Bland de bästa på sin tid voro:
"Bause-Svån" (Sven Persson i Båhus, Färing-
tofta skn.) samt "Täckare-Panteen" i Perstorp.
Siste taktäckaren i Perstorps skn. bar namnet
Björk.

Kardmakare lär ha funnits också i Per-
storps skn, men jag har ej lyckats spåra upp
den, likadant är fallet med speciella
Halmarbetare, som tillverkade bikupor,
"sääkora", av halm, ävensom de senare till-
verkarna av halmkattar.

Spinnrockssvarvare, "rökkadröjare" ha
också bott i Perstorps skn. bl.a. den s.k.
"Karne-Valsare" (Bils Mönsson) samt
"Pär-Sjägge" vilka dock voro bördiga utsock-
nes ijrön, den förre från Västra Torups skn.
och den senare från Öderljunga skn.

Leksaksvarvare var det en mängd av 187
i Öderljunga skn. bl. a. de s. k. "junga-pau-
gana": Petter-Ljung och Linde, samt "sjöggestorpa-
pangana" och "smepa-pangana", men även i
Perstorps skn. fanns det otskilliga. Särskilt
den Rooska familjen, som samtliga gick
in för yrket, men som ej fullföljdes av
flera än Sigfrid Roos, som utökade rörelsen
till slöjdfabrik. I början reste de unga
pojkarna: Alfred, Viktor och Sigfrid Roos
långt in i Finland, Ryssland och de bal-
tiska länderna och sökte sina "pötké"-lek-
saker. Som direkt led i denna familjs bi-
sysla finns i våra dagar här i Perstorp
en fabriksanläggning som kostat nära två
miljoner och vars träslöjdsolster nu
är på export huvudsakligen till ett
otal länder.

Skedmakare, d. v. s. en som tillverkarade 16
skedar, kammar, "snitte krogar", "hjelehorn" m.m.
av ko- och oxhorn har också funnits. Hans
son: Svarvare Johansson i Terstorp. Kallas
än i dag av de äldre för: "Sjeamagaren".
Lieskafts- och råvsmakare. "Ljiskafta-
jötare" och "rivemagare" fanns en förnämlig i
Tostarp, Terstorps sk. den nu avlidne
småbrukaren, snickaren och byggmästaren
Andreas Falk. Det rubricerade var hans
vintersyssla, och hans maka reste på sin
tid kring på marknader att sälja hans
enastående lieskaft och goda råvvar, samt
givetvis stryksticker, "ströspannor" som
de hette här.

Ströskning var en härd och slitsam bisys-
la för. Givetvis menar jag: ströskning med
slaga, "plåjlatröskning". Det fanns ett be-

17
ting, som kallades "pångtåske", varvid
arbetslören utgick "ätte tillta korned"
oftast, d. v. s. den tröskande erhöll 1/2 av
den utvunna säden. Eller dess värde.

Vidare hade vi inom socknen de som
kardade och spann, stickade, kuypplade
och virkade mot betalning. Vävning av
vadmal, verten, dräll, bomullstyger samt
konstvävnad till avsalu förekom mycket
ofta. Som gav arbete åt "beskrivare" och
"säljklungor". "Kagetjärningar" som med
stora spöknorgar fyllda med långa "vedestär-
por, tvan o fri-astyrors skärpor" gick från
dörr till dörr. Någon kokade karameller
och sålde till handlande och på marknader
och torgdagar. Det fanns också kolportörer
och "böjsebådare": sådana som beslog byxor
med skinn och mullskinn.

Dessa och kanske flera brännigar vill jag framdeles i
den mån är möjligt, utförligare behandla, och för sig.

Stavhuggning. (tillägg t. tidigare.)

Vid klyvning av bok till stav användes två ungefär lika höga kubbar: den ene att sitta på, den andre att lägga arbetssträt på, som dock stöddes i ena ändan på sitt kubben och stöddes i sidled av huggarens knän. Ek däremot klyvdes från ändan, ej från sidan som bok. Detta utfördes stöende. Ek skulle alltid klyvas från rotändan i motsats till f. ex. björk vilket gav upphov till den något mustiga ordstavsregeln: "I roden pån igen, i tåpen pån barrken (björken) ~~st~~ i mitten pån fläkkan" ... etc.

Vid klyvning av bokstav användes, förutom klubba, slägga eller yxskäbe att slå med, ett mejselliknande verktyg (se skiss bakpå) som i regel var c:a 8" långt, 3½"-4" brett i eggen, själva klyvbladet c:a ¼" tjockt, i övre

se även
M. 10403:16-17.

2
ändan hamrat Y-kantigt. för att ge slagkraft.
pöc:a $1\frac{1}{2}$ " x $1\frac{1}{2}$ ", ibland mer, ibland mindre
Tjockleken på staven justerades med enkel-
eggad handbila, (se: skiss bakpå) med c:a 11-13"
lang egg; till småstav och kanthuggning an-
vändes ibland en liknande bila, fast mindre,
den kallades "lättyssen".

Den siste tillverkaren av dylika bilar, - i
av stavhuggare godtagbar modell och kvalitet,
var nog den s.k. "Spira-Kälen" (Karl Elias-
son, Skuddeby, Frösta härad). Hans till-
verkningsmärke var K. E. Tidigare voro
de s.k. "Vårsjötorparna" med märket W.P.
särskilt omtyckta av stavhuggarna.

Storvuxen bok användes mest till s.k. löd-
timmer, vilket klyvdes ner till $\frac{1}{2}$ " tjocklek.
Detta användes för mest till tobakslödor. Köpare
till detta var bl.a. Kockums i Malmö.

Givetvis tillverkades en massa olika dimensioner av stav, till olika ändamål. från de största bryggkar och tunnor till de minsta hemslöjdsarbeten, men förutom osannämda lödtimmer var nedanstående de största artiklarna:

Bokstav av vackert, vitt trä : 24" längder: som användes till smör-drittlar; i 30" längder till flösk- och köttfat, dessa användes för nedsattni^{ng} av långfärdskost till sjömän, samt vidare : i 12" längder till snuskuttingar (köpare bl. a. köckare i Malmö). De sistnämnda dock ej i medeltarens arbetsår inom ytt^{et}, men däremot i stormängd i hans fars, Ored Olsson, och hans farfars, Ola Nilssons tid, då stadhuggningen hade sin glansperiod.

Priserna vore för exempel: för 30" längder, 24" stav Kr. 70. pr. stortusen (= 1.200 st. / partill räknades 900 bottenämnen i 1/2" tjocklek. Detta pris höjdes

till omkring 100.- då den är "bökkares"/lugg-
kärleksmakares/synpunkt mindre vär-
diga såga-
de staven kom i marknaden på allvar. Ännu
^{i dag} kunde handhuggen stav få marknad till nu-
mera höga priser, särskilt till Danmark, men
det finns inga stadhuggare kvar, i alla fall
företaliga, inga lämpliga handyxor eller någon
som kan tillverka dem nöjaktigt goda, och knappast
lämpligt trä heller.

Arbetsförtjänsten ställde sig olika, beroende på
stadhuggarens förmåga att fixera ett på rost stå-
ende träs värde, men i ovannämnda exempel om-
kring 20-25 kr. pr. sats. ("stortusen" med bottenbitar)
En rask och van huggare kunde klyva från
200 — 350 st. stav pr. dag, beroende på trä-
kvaliteten, genomsnittslönen för god huggare
under gynnsamma omständigheter kunde beräk-
nas till omkring kr. 5.00. ~~pr~~